

17.6.2019

EOAK/1629/2018

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Saksin

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Heidi Laurila

SYNNYTYKSEN JÄLKITARKASTUS

1 KANTELU

Kantelija arvosteli Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen (Eksoten) Lappeenrannan keskustan hyvinvointineuvolan menettelyä sen asetettua gynekologisen sisätutkimuksen edellytykseksi jälkitarkastustodistuksen saamiselle. Hän katsoi, että neuvolan toiminta oli painostamista, joka loukkasi hänen itsemääräämisoikeuttaan ja oikeuttaan koskemattomuuteen. Hän katsoi myös neuvolan asettavan eriarvoiseen asemaan sisätutkimukseen suostuvan ja suostumattoman henkilön. Kantelija arvosteli myös sosiaali- ja terveysministeriön neuvottelevan virkamiehen A:n menettelyä asiaan liittyvässä ohjeistuksessa ja katsoi tämän antaneen lainvastaista tietoa.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin seuraava selvitys:

- sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkö - - - ja neuvotteleva virkamies - - - allekirjoittama selvitys ja lausunto 7.9.2018
- Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen (Eksote) perhepalvelujen johtaja - - - ja perhe- ja sosiaalipalvelujen johtaja - - - selvitys ja lausunto 9.7.2018
- sosiaali- ja terveysministeriön erityisasiantuntija A:n selvitys 3.9.2018

3 RATKAISU

3.1 Tapahtumat

Kantelija synnytti 31.12.2017. Kantelun mukana hän ilmoitti neuvolakäynnin yhteydessä, ettei halunnut gynekologista tutkimusta jälkitarkastuksessa, jos hänen vointinsa oli hyvä ja ongelmaton. Neuvolan terveydenhoitaja selvitti esimieheltään, voitiinko jälkitarkastustodistus kirjoittaa ilman gynekologista tutkimusta. Esimies oli kysymyksen johdosta yhteydessä sosiaali- ja terveysministeriöön, josta neuvotteleva virkamies A vastasi, että jälkitarkastusta säätelevän asetuksen mukaan sisätutkimus edellytetään tehtäväksi. Terveydenhoitaja ei antanut kantelijalle jälkitarkastustodistusta, koska kantelija ei suostunut sisätutkimukseen.

3.2 Sovellettavat säännökset ja ohjeet

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen (1 mom.). Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta (3 mom.).

Sairausvakuutuslain (1224/2004) 9 luvun 8 §:n 3 momentin mukaan vanhempainrahan maksaminen edellyttää, että äiti on käynyt lääkärin tai julkisen terveydenhuollon palveluksessa olevan ja riittävän koulutuksen saaneen kättilön tai terveydenhoitajan suorittamassa jälkitarkastuksessa terveydentilansa selvittämiseksi aikaisintaan 5 ja viimeistään 12 viikon kuluttua synnytyksestä. Kansaneläkelaitos voi kuitenkin erityisestä syystä myöntää vanhempainrahan, vaikka jälkitarkastusta ei ole tehty. Tarkemmat säännökset jälkitarkastuksesta annetaan valtioneuvoston asetuksella.

Sairausvakuutuslain täytäntöönpanosta annetun valtioneuvoston asetuksen (1335/2004) 3 §:n mukaan sairausvakuutuslain 9 luvun 8 §:n 3 momentissa tarkoitettussa jälkitarkastuksessa on suoritettava tarpeellinen tutkimus äidin terveydentilan selvittämiseksi ja mahdollisten synnytysvaurioiden toteamiseksi. Tarkastuksen suorittajan on myös pyrittävä huolehtimaan siitä, että äiti osoitetaan asianmukaiseen hoitoon, jos tarkastuksessa todetaan sairaustila tai synnytysvaurio.

Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) 15 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan sovellettava yleisesti hyväksytyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menettelytapoja (1 mom.). Terveydenhuollon ammattihenkilöllä on velvollisuus ottaa huomioon, mitä potilaan oikeuksista säädetään (2 mom.).

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (potilaslaki, 785/1992) 3 §:n mukaan potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan (2 mom.). Potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon (3 mom.). Lain 5 §:n 1 momentin mukaan potilaalle on annettava selvitys hänen terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista sekä muista hänen hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan. Lain 6 §:n 1 momentin mukaan potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos potilas kieltäytyy tietyistä hoidosta tai hoitotoimenpiteistä, häntä on mahdollisuuksien mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan muulla lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaiseman Äitiysneuvolaoppaan (2013) mukaan synnytyksen jälkitarkastus tehdään noudattaen terveydenhuollon toimintayksikössä sovittua työnjakoa, kansallisia hoitosuosituksia ja potilasturvallisuuden vaatimuksia. Tarkastuksen keskeisenä sisältönä mainitaan: kokemukset raskausajasta ja synnytyksestä, lisääntymis- ja seksuaaliterveys (ehkäisyneuvonta), imetys, äidin ja perheen voimavarat (tukiverkosto), synnytyksen jälkeinen masennus, synnyttäneen hyvinvointi ja terveystottumukset, todistus jälkitarkastuksesta, terveydentilan seurannan jatkosuunnitelma sekä perustutkimukset: RR, Hb, u-prot, u-gluk, paino (s. 107). Ohjeen mukaan sisätutkimuksella selvitetään synnyttinelinien anatomiset ja fysiologiset muutokset ja toiminnallinen palautuminen sekä arvioidaan synnytysvaurioiden parantumisen (s. 134).

3.3 Arviointi

Sosiaali- ja terveysministeriö ja Eksote ovat oikeusasiamiehelle antamissaan selvityksissä tai lausunnoissa katsooneet, että gynekologinen sisätutkimus kuuluu jälkitarkastukseen ja että neuvolan menettely oli kantelijan kohdalla asianmukainen.

Vanhempainrahan maksamisen edellytyksenä on, että synnyttänyt äiti on käynyt jälkitarkastuksessa terveydentilansa selvittämiseksi. Sairausvakuutuslain täytäntöönpanosta annetun asetuksen mukaan jälkitarkastuksessa on suoritettava tarpeellinen tutkimus äidin terveydentilan ja mahdollisten synnytysvaurioiden toteamiseksi. Sairausvakuutuslaissa, sen täytäntöönpanosta annetussa asetuksessa taikka muussakaan lainsäädännössä ei ole tarkemmin määritelty, mitä ”tarpeellisen tutkimuksen” tulee pitää sisällään.

Äitiysneuvolaoppaassa annetaan suosituksia äitiysneuvolatoimintaan. Oppaassa on muun muassa todettu jälkitarkastuksen keskeinen sisältö ja ohjeistettu tarkastuksen suorittamista. Äitiysneuvolaoppaassakaan ei kuitenkaan nähdäkseen oteta kantaa siihen, tuleeko jälkitarkastuksen yhteydessä aina suorittaa sisätutkimus.

Jälkitarkastus on sairausvakuutuslaissa asetettu vanhempainrahan maksamisen edellytykseksi. Kytkenän tavoitteena on sosiaali- ja terveysministeriön lausunnon mukaan mahdollisimman pieni äitiyskuolleisuus. Vaikka jälkitarkastus on edellytyksenä etuuden maksamiselle, on tarkastus ensisijaisesti terveydenhuollon toimintaa. Tarkastuksen tarkoituksena on varmistaa, että synnyttänyt äiti on palautunut synnytyksestä ja tarvittaessa ohjata hänet jatkohoitoon. Jälkitarkastuksen suorittamisessa tulevat sovellettavaksi terveydenhuollon alan lainsäädäntö ja periaatteet.

Lainsäädännössä edellytetään jälkitarkastuksessa tarpeellisen tutkimusten suorittamista. Potilaan tutkimuksen ja hoidon tarpeellisuus tulee terveydenhuollossa arvioida hänen yksilöllisen tilanteensa ja tarpeensa perusteella. Tästä johtuu, että myös tarpeelliset tutkimukset jälkitarkastuksen yhteydessä määrittyvät kunkin synnyttäneen äidin kohdalla hänen yksilöllisen tarpeensa mukaisesti ja perustuen lääketieteellisesti hyväksyttäviin kriteereihin. Jälkitarkastuksessa ei siksi voida kaavamaisesti edellyttää kaikilta äideiltä kaikkia yksittäisiä tutkimuksia, vaan arvioinnin tulee jättää tilaa äidin yksilöllisen tilanteen huomioon ottamiselle. Näin ollen myöskin gynekologisen sisätutkimuksen tarpeellisuuden arvioinnin tulee perustua yksilölliseen harkintaan.

Sisätutkimuksen suorittaminen on useinkin synnytysvaurioiden toteamiseksi ja synnyttäneen äidin terveydentilan selvittämiseksi tarpeellinen tutkimus. Nähdäkseni on kuitenkin tilanteita, joissa riittävä selvitys voidaan saada myös ilman sisätutkimusta. Näin on katsottu myös esimerkiksi Kustannus Oy Duodecimin tuottamassa Terveyskirjasto-verkkopalvelussa (Äitiysneuvolan lääkärikäynnit, Lääkärikirja Duodecim, 1.10.2018, naistentautien ja synnytysten erikoislääkäri Aila Tiitinen). Artikkelin mukaan jälkitarkastuksen yhteydessä voidaan tehdä gynekologinen tutkimus, mutta se ei ole välttämätön, jos synnytys on ollut ongelmaton. Tämä vaikuttaa olevan käytäntö myös joissakin toimipaikoissa (esim. Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymä, <https://www.hyvis.fi/web/paijat-hame/jalkitarkastus-5-12-vk-synnytyksesta>).

Sisätutkimuksen tarpeellisuuden arviointi jälkitarkastuksessa on tarkastuksen suorittavan terveydenhuollon ammattihenkilön tehtävä. Kyseessä on siten tarkastuksen suorittajan arvio tutkimuksen tarpeellisuudesta kussakin tapauksessa yksilöllisen harkinnan perusteella. Arvio tehdään lääketieteellisin perustein, ja siinä tulee ottaa huomioon kaikki käytettävissä olevat äidin terveydentilaa ja synnytystä koskevat tiedot.

Asiakirjojen perusteella kantelijan kohdalla vaatimusta sisätutkimuksen suorittamisesta perusteltiin hänelle ainoastaan sillä, että sisätutkimus kuuluu jälkitarkastukseen. Asiakirjoista ei siten ilmene, että sisätutkimuksen tarpeellisuutta olisi kantelijan kohdalla arvioitu hänen terveydentilaansa ja synnytystään koskevien tietojen perusteella. Laillisuusvalvojana en voi ottaa kantaa siihen, olisiko sisätutkimus ollut jälkitarkastuksessa tarpeellinen hänen terveydentilansa selvittämiseksi ja mahdollisten synnytysvaurioiden toteamiseksi.

Potilaalla on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sekä henkilökohtaiseen vapauteen sisältyvään itsemääräämisoikeuteen. Potilainlain 6 §:ssä säädetyllä potilaan itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan potilaan oikeutta itse päättää henkilökohtaiseen koskemattomuuteensa puuttumisesta. Säännös asettaa itsemääräämisperiaatteen mukaisesti potilaan suostumuksen hoidon luvallisuuden edellytykseksi (HE 185/1991 vp.). Hoito voidaan antaa tai tutkimus suorittaa vain, kun henkilö on antanut siihen aidon ja todellisen suostumuksen ja hänen oikeusturvastaan on huolehdittu. Pätevältä suostumukselta on eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä edellytetty ainakin, että suostumuksen antaja on kykenevä antamaan suostumuksensa ja että suostumus on riittävään tietoon perustuva, vapaaehtoinen, etukäteen annettu ja sisällöltään riittävän täsmällinen. Suostumuksen antajan tulee myös ymmärtää suostumuksen merkitys ja sisältö.

Gynekologinen tutkimus merkitsee puuttumista potilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Jälkitarkastuksen ja gynekologisen sisätutkimuksen suorittamisen edellytyksenä on edellä kerrotulla tavalla potilaan eli synnyttäneen äidin tietoon perustuva suostumus tutkimukseen. Potilaalla on halutessaan mahdollisuus kieltäytyä jälkitarkastuksesta tai sen osasta. Sillä seikalla, että jälkitarkastus liittyy sairausvakuutuslaissa säädetyn etuuden saamiseen, ei ole merkitystä arvioitaessa potilaan oikeutta kieltäytyä tutkimuksesta.

Potilaalle on annettava selvitys eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista. Hänelle on myös kerrottava siitä, mikä vaikutus tutkimuksesta kieltäytymisellä voi olla hänelle maksettaviin etuuksiin. Kantelun perusteella kantelija on tässä tapauksessa saanut mainitun selvityksen. Myös tieto siitä, että Kansaneläkelaitos voi erityisestä syystä myöntää vanhempainrahan, vaikka jälkitarkastusta ei ole tehty, on tullut kantelijan tietoon.

Jos jälkitarkastuksen suorittaja ei äidin kieltäytymisen vuoksi voi suorittaa kaikkia tarpeeksi katsomiaan tutkimuksia, hän ei myöskään voi antaa todistusta siitä, että tarkastus olisi kokonaisuudessaan tehty.

Katson Eksoten Lappeenrannan keskustan hyvinvointineuvolassa menetellyn virheellisesti siinä, että synnyttäneen äidin jälkitarkastuksessa on kaavamaisesti edellytetty sisätutkimusta ilman yksilöllistä harkintaa.

Olen tässä päätöksessä esittänyt sosiaali- ja terveysministeriön neuvottelevan virkamiehen vastauksesta poikkeavan kannan hänelle tehdyn tiedustelun kohteena olleesta asiasta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että hän olisi vastatessaan tähän lain tulkintaa edellyttävään kysymykseen menetellyt lainvastaisesti. Lähetän kuitenkin tämän päätökseni tiedoksi hänelle.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä esittämäni käsityksen menettelyn virheellisyydestä Eksoten tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän sille jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Totean vielä, että tässä päätöksessäni en ole ottanut kantaa siihen, miten perustuslain perusoikeussäännösten kannalta on suhtauduttava siihen, että sairausvakuutuslain mukaisen etuuden saamisen edellytykseksi on asetettu käyminen tarkastuksessa, jota koskevat tarkemmat säännökset on määritellyt sairausvakuutuslain täytäntöönpanosta annetussa valtioneuvoston asetuksessa eli lakia alemman asteisessa säännöksessä.

Lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni myös sosiaali- ja terveysministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön neuvottelevan virkamiehen A:n tietoon.